

ДИСКУРС ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ДОСЛІДЖЕНЬ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТОПРОСТОРІВ

Марія КУЗНЕЦОВА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються сучасні лінгвістичні погляди на феномен дискурсу як когнітивно-комунікативну діяльність. Здійснено аналіз зв'язку понятійних категорій: «дискурс» і «текст». Матеріалом дослідження послуговували тексти саги Дж. Р. Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire» та тексти вторинного англомовного дискурсу цієї саги.

Ключові слова: лінгвістика, когнітивно-комунікативна парадигма, дискурсивний переворот, дискурс, текст, комунікація, вторинний дискурс.

The article deals with modern linguistic views on the discourse phenomenon as cognitive-communicative activity. It analyzes the connection of such conceptual categories as "discourse" and "text". The research has been made on the basis of George. R. R. Martin's «A Song of Ice and Fire» and texts of secondary English discourse of this saga.

Key words: linguistics, cognitive-communicative paradigm, discursive turn, discourse, text, communication, secondary discourse.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть із потужним розвитком комунікативної лінгвістики, привнесенням поняття *homo loquens* у мовознавство відбувається зсув лінгвістичного інтересу до мовленнєвої діяльності. Таким чином, у дослідницьке поле як вітчизняних (Ф. С. Бацевич, В. І. Карасик, Є. І. Морозова, Г. Г. Почепцов, О. О. Селіванова, І. С. Шевченко та ін.), так і зарубіжних мовознавців (Н. Д. Арутюнова, М. М. Бахтін, Т. ван Дейк, О. С. Кубрякова, М. Л. Макаров, П. Серіо, Ю. С. Степанов та ін.) потрапляє дискурс – особлива синергетична система, інтегральний феномен, що і стає об'єктом дослідження нової когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики. Отже, **актуальність** дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних філологічних студій на з'ясування природи такої провідної категорії комунікації та вельми складного явища, як дискурс.

Об'єктом дослідження виступає вторинний дискурс текстового простору саги Дж. Р. Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire».

Предметом дослідження є параметризація дискурсу як категорії когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики.

Мета статті полягає у типології особливостей сучасних лінгвістичних поглядів на феномен дискурсу як мисленнєво-комунікативну діяльність.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Здійснити аналіз зв'язку понятійних категорій: «дискурс» і «текст».
2. Дослідити ознаки дискурсу як когнітивно-комунікативної діяльності.

Матеріалом дослідження послуговували тексти саги Дж. Р. Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire» та тексти вторинного англомовного дискурсу цієї саги.

В науковий обіг поняття «дискурс» вперше було введено американським вченим Зеллінгом Харісом у 1952 році. Його стаття «Discourse analysis: a Sample Text» в журналі «Language», яку було присвячено дослідженню мови реклами, стала першим паростком з лінгвістики тексту. Під дискурсом З. Харіс розумів зв'язний текст, а аналіз дискурсу зводив до виявлення семантико-синтаксичного механізму його внутрішньої зв'язності [11]. Таке вузьке розуміння дискурсу та відсутність чіткої межі між поняттями «текст» і «дискурс» призвело до подальшого їх використання як абсолютних синонімів.

Саме тому, при будь-якому підході до розуміння значення дискурсу, перш за все, мова йде про характер його стосунків із текстом. Наприклад, одним із чотирьох визначень дискурсу, запропонованих О. О. Селівановою, є «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо [14: 119]. А на думку М. М. Миронової [10: 12], до теперішнього часу взагалі сформувалися лише два основні поняття дискурсу, одним з яких є «дискурс як текст, що актуалізується в певних умовах».

Отже, аналізуючи розмаїття визначень дискурсу, правомірно стверджувати, що в сучасній лінгвістиці існують два основні підходи до розуміння цієї термінологічної проблеми. *Перший підхід* зосереджений на ототожненні цих двох понять, він розглядає текст і дискурс як практично взаємозамінні поняття [12; 3]. У рамках *другого підходу* – розмежування цих двох феноменів – спроба визначити текст через дискурс або дискурс через текст призводить до ідентифікації первинності тексту/дискурсу. Так, дискурс

розглядають як поняття ширше за текст, тобто дискурс завжди є текстом, але не будь-який текст є дискурсом [2], або дискурс розуміється науковцями як частина тексту, де текст є більш загальним поняттям [15].

Розрізняють поняття «дискурс – текст», як правило, за такими бінарними опозиціями: 1) спонтанність – впорядкованість, 2) динамічність – статичність, 3) іллокутивність – перлокутивність [12]; 4) функціональність – структурність, 5) процес – продукт, 6) актуальність (текст у ситуації реального спілкування) – віртуальність (текст, записаний поза ситуацією спілкування) [7]; 7) локативність – трансцендентність [18]; 8) наголошують також на компліментарності цих двох понять: дискурс – час, текст – простір [9].

Провідною ознакою, на наш погляд, що відрізняє дискурс від тексту є дискурсивний (комунікативний) контекст – «ситуація комунікації, яка охоплює умови спілкування, предметний ряд, час і місце комунікації, комунікантів, їх відношення один до одного і т. д.» [16: 238], тобто дискурсивний контекст – це єдність соціальних, психологічних, прагматичних характеристик.

Отже, дискурс становить певну абстракцію, що охоплює безкінечну кількість конкретних текстів, які є його базовими конститутивними одиницями. Крім того, текст є результатом дискурсу, вербалізованим продуктом мисленнєво-комунікативної діяльності суб'єктів комунікації. Саме тому, на нашу думку, ці два поняття зв'язані причинно-наслідковими відносинами.

Актуальними в цьому плані здаються висновки О. С. Кубрякової та О. В. Александрової: «Під дискурсом треба мати на увазі іменний когнітивний процес, пов'язаний з реальним творенням мови, створенням мовного твору, текст є кінцевим результатом процесу мовної діяльності, що виливається в певну закінчену (і зафіксовану) форму» [5: 19-20].

Завдяки тексту, ми можемо судити про характеристики дискурсу, які при цьому не зводяться до властивостей самого тексту, адже вони конструюються і виходять за межі лінгвістики як науки, що відповідає принципам когнітивно-дискурсивної парадигми, яка характеризується О. С. Кубряковою як експансіоністська, антропоцентрична, функціональна та експланаторна

[4: 207]. Таким чином, дискурс – це мисленнєво-комунікативна мовленнєва діяльність, яка зафіксована текстом. Відповідно до цього, текст та мовленнєва діяльність становлять лінгвістичну основу дискурсу. Текст як лінгвістичне явище має ознаки закритої системи і переважно писемну форму втілення, а, отже, він є вужчим від дискурсу (відкритої системи). За таких умов, влучним способом розрізнення цих двох явищ здається їх репрезентація у вигляді гіпо-гіперонімічної кореляції «загальне-часткове».

Незважаючи на довгий шлях дослідження поняття «дискурс», на так званий «дискурсивний переворот» (*discursive turn*) [7: 11] та стрімке поширення терміну у філологічних студіях, універсального визначення «дискурсу» досі не існує. Це зумовлено, перш за все, поліаспектністю феномену «дискурс».

Сучасна когнітивно-комунікативна парадигма лінгвістики розглядає дискурс як цілісну одиницю мовленнєвої діяльності, в якій у нерозривній єдності постають когнітивний і комунікативний аспекти. Таким чином, дискурс постає як «багатоаспектна мовно-когнітивно-комунікативна система-гештальт у єдності когнітивного (використання мови, конструювання, передача ідей, переконань) і соціопрагматичного (взаємодія комунікантів у певних соціокультурних контекстах і ситуаціях) аспектів [17: 116]».

Розуміння дискурсу як мисленнєвої комунікації визначає його онтологічну амбівалентність: з одного боку дискурс має справу із життєвим світом одного окремого індивіда, звернен до його когніції, а з іншого – звернен до соціальної взаємодії. Так, О. С. Кубрякова визначає дискурс як таку форму використання мови в реальному часі (*on-line*), яка відображає певний тип соціальної активності людини, яка створюється з метою конструювання особливого світу (чи його образу) за допомогою детального мовного опису та є вцілому частиною процесу комунікації між людьми, яка характеризується, як і кожен акт комунікації, учасниками комунікації, умовами її здійснення та її метою [6: 525]. Суголосною є думка Т. Мілевської [8], яка пропонує розуміти дискурс як сукупність мовленнєво-розумових дій комунікантів, пов'язану з

пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням, реконструкцією мовної картини світу продуцента реципієнтом.

У комунікативному аспекті дискурс розуміють як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік», що «відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників» із урахуванням синтезу когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, у залежності від тематики спілкування [1: 138].

У прагматичному розумінні дискурс розглядається як комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки в соціальній інституціональній сфері, який має відповідний набір змінних: соціальні норми, відношення, ролі, конвенції, показники інтерактивності [13: 120].

За умов такого розуміння дискурсу, незаперечним стає твердження, що його визначними ознаками є антропоцентричність, ситуативність (контекстуальність), процесуальність (динамічність), континуальність (дискурс не має просторово-часових меж, початку та кінця), недискретність (синтезованість когнітивного і комунікативного), відкритість (дискурс – це континуум, що не покладає жодних обмежень щодо свого наповнення реальними текстами, жанрово-мовленнєвими формами тощо) та амбівалентність (двоїстість).

Враховуючи аналіз напрацьованого лінгвістичного матеріалу, на наш погляд, доцільним є розуміння феномену «дискурс» як багатоаспектного мовно-мовленнєвого явища, певної комунікативної події, що об'єктивується через реальний конкретний текст чи низку текстів, обумовлюється взаємозв'язком між адресатом та адресантом, враховує їх психологічні, ментальні, соціокультурні, етноспецифічні та інші ознаки; відбиває в собі диференціальне різноманіття картини світу, що включає: типізовані ситуації та середовище, де відбувається комунікація, соціокультурний контекст, певні соціальні норми, культурологічні уявлення, а, отже, екстралінгвальну складову.

Запропоноване нами визначення і послугує методологічною основою для розробки та параметризації англомовного вторинного дискурсу текстів саги Дж. Р. Р. Мартіна «A Song of Ice and Fire» у нашому майбутньому дослідженні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
2. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса : учеб. пособие / В. Г. Борботько. – Грозный : Изд-во Чечено-Ингуш. гос. ун-та, 1981. – 113 с.
3. Ишмуратов А. Т. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса / А. Т. Ишмуратов // Рациональность и семиотика дискурса : сб. трудов АНУ Институт Ф-и. – К. : Наук. Думка, 1994. – 252 с.
4. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М. : РАН, 1995. – С. 144–238.
5. Кубрякова Е. С. Виды пространства, текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира : пространство и время : материалы научной конференции. – М. : Диалог-МГУ, 1997. – С. 19–20.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 303 с.
8. Милевская Т. Дискурс и текст: проблема дефиниции [Электронный ресурс] / Т. Милевская // Лингвистика текста. – Режим доступа: <http://www.teneta.ru/rus/me/milevskat-discourseandtextdfn.htm>
9. Миловидов В. А. Текст vs дискурс: опыт эпистемологического анализа / В. А. Миловидов // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса : сб. науч. ст. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 125–127.

10. Миронова Н. Н. Дискурс-анализ оценочной семантики / Н. Н. Миронова. – М. : Тезаурус, 1997. – 158 с.
11. Плеханова Т. Ф. Текст как диалог [Электронный ресурс] : монография / Т. Ф. Плеханова. – Мн. : МГЛУ, 2002. – 253 с. – Режим доступа: <http://newsletter.iatp.by/mn1/mn1-0.htm>.
12. Попов А. Ю. Основные отличия текста от дискурса / А. Ю. Попов // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса : сб. науч. ст. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 41–44.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 712 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
15. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1996. – С. 35–73.
16. Торсуева И. Г. Контекст / И. Г. Торсуева // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов.энцикл., 1990. – С. 238–239.
17. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
18. Haberland H. Text, discourse, discours: The latest report from the Terminology Vice Squad / H. Haberland // Journal of Pragmatics. – 1999. – 31. – P. 911–918.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кузнецова – аспірантка першого року навчання кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету, асистент кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.

Наукові інтереси: когнітивна та комунікативна лінгвістика, феномен дискурсу, вторинна комунікація художнього тексту.